



PRINCIPATUS DÖNEMİ GÖRSEL PROPAGANDASINDA POLİTİK
GÜÇ VE ZAFER SİKKELERİ
*POLITICAL POWER AND VICTORY COINS IN THE VISUAL
PROPAGANDA OF THE PRINCIPATUS PERIOD*

Dr. Leyla AYDEMİR
leylaaydemir8@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5453-8426

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
4/2, Eylül – September 2022 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes>

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi - Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 22.01.2022
Kabul Tarihi-Accepted Date : 05.06.2022
Sayfa-Pages : 353 – 378.
doi : <https://doi.org/10.33469/oannes.1061788>

This article was checked by Viper  or 

Atf – Citation: AYDEMİR, L., “Principatus Dönemi Görsel Propagandasında Politik Güç ve Zafer Sikkeleri”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/2, Eylül 2022, ss. 353 – 378.





OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi

International Journal of Ancient History

4/2, Eylül – September 2022

353 – 378

Araştırma Makalesi / Research Article

PRINCIPATUS DÖNEMİ GÖRSEL PROPAGANDASINDA POLİTİK GÜÇ VE ZAFER SİKKELERİ

POLITICAL POWER AND VICTORY COINS IN THE VISUAL PROPAGANDA OF THE PRINCIPATUS PERIOD

Dr. Leyla AYDEMİR

Öz

Roma'da, Cumhuriyet Dönemi'nde olduğu gibi Principatus Dönemi'nde de gerek halk tarafından alım satım işlerinde kullanılması gerek askerlere maaş olarak ödenmesi bakımından günlük yaşamın bir parçası olan sikkeler, görsel propaganda için yararlanılan en uygun araçlar arasında yer almıştır. Cumhuriyet Dönemi'nin sonuna doğru bir propaganda aracı olarak kullanılmış olmasına rağmen sikkeler hiçbir zaman Octavianus'da olduğu kadar etkili ve sistematik bir propaganda aracı haline gelmemiştir. Caesar gibi yetkin bir liderin yakınında yetişen Octavianus, bir taraftan Caesar'in stratejik uygulama ve propagandalarından ilham alırken, diğer taraftan iktidar sırasının kendisine geldiğini düşündüğünde, vasisi Caesar'in hatalarından ders çıkarmış ve kendi stratejik hamlelerini daha dikkatli bir biçimde belirleyerek adım adım sergilemiştir. Octavianus'un özellikle sikkelerle ilgili manipülatif politikası diğer imparatorlar tarafından da neredeyse aynı ağırlıkta devam etmiş ve onların da hem iktidarlarının meşruluğunu hem de iktidarlarının

Abstract

Coins, which were part of daily life in Principate like during the Republic as they were used by common people in transactions or the state to pay the salaries of soldiers, were also one of the most convenient tools used for visual propaganda in Rome. Although they were used as a tool of propaganda towards the end of the Republican Era, coins were never became an effective and systematic propaganda tool as much as during the reign of Octavian. Raised close to a competent leader like Caesar, Octavian was inspired by Caesar's strategic practices and propaganda on one hand, and learned from his guardian Caesar's mistakes and determined his own strategic moves more carefully and applied them step by step, when it was his time of rule, on the other. Octavian's especially manipulative policy regarding coins were continued almost unchanged under his emperor successors; they used the powerful written and visual language on coins in order to maintain the legitimacy and continuity of their rule. In that regard, the coin language gained a

devamlılığını sağlamak amacıyla sikkelerdeki yazılı ve görsel dili güçlü bir biçimde kullandıkları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Principatus Dönemi'nin başından itibaren sikkelerde kullanılan personifikasyon ve açıklayıcı yazılarla sikke dili, daha belirgin bir kimlik kazanırken sadece eğitilmiş zümrenin anlayacağı bir obje olmaktan da çıkarılmıştır. Sikkeler üzerindeki imparator portreleri de gerek hâkimiyet altındaki topraklarda gerek dış devletlerde, Roma'nın tek erki olan imparatorun tanınmasında simgesel gücün aynası olmuştur. Bu çalışmada Principatus Dönemi boyunca güç imajı, başka bir ifadeyle görsel propaganda ele alınırken, ağırlıklı olarak askeri zaferlerle öne çıkan her bir imparatorun sikke örnekleri incelenerek politikaları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, Görsel Propaganda, Principatus, Roma, Sikke.

more distinct identity with the personification and explanatory inscriptions used on the coins from the very beginning of Principate, while it has also ceased to be an object that only the educated can understand. The emperor portraits on the coins have also been the mirror of symbolic power in the recognition of the emperor, the only power of Rome, both in the lands under the dominion and in the foreign states. In this study, the image of power, i.e. visual propaganda, during the Principate was discussed, and the coin samples of each emperor, which stood out mainly with military victories, were examined and their policies were tried to be evaluated.

Keywords: Propaganda, Visual Propaganda, Principatus, Rome, Coin.

Extended Abstract

The portrait tradition, which started to appear on coins from 54 BCE, is a turning point in terms of personal propaganda. Although ancestors of prominent people were depicted on coins minted since this date, this initiative created the opportunity for the living people to announce their political and military successes to the public with their portraits, and Caesar was the first example of this. As a result of this revolutionary policy of Caesar, who used his portrait on coins together with the theme of military victory, coins became a means of reflection of personal propaganda to the masses.

Being aware of the visual language that has emerged since the Late Republican Period, Octavian strengthened the basis of his divine bond with Venus, primarily with the religious propaganda he reflected on coins. Having the same political ambition as Caesar, Octavian's most important policy during the Civil War was to keep Caesar's memory alive, who was remembered as his father in the minds of the people and soldiers, thus gaining power. After successfully putting Caesar into the official state cult as a god in 42 BCE, Octavian performed another of his political maneuvers as the son of god or *divi filius*. Thus, Octavian tried to confirm the validity of his claim to power, while emphasizing on coins at every opportunity that he was connected to the divine lineage through his guardian, *divus Iulius*. Octavian's strategy of pointing to divine bond became the main policy of almost all succeeding emperor in the Principate; while the predecessors were declared god by the decisions of the

Senate, each emperor took its place on coins as the son of god and legitimized their power in the perception of the people.

During the Principate, central administration became an important problem for Rome, whose lands were ever expanding. In order to overcome this difficulty, statesmen developed their own strategic propaganda and spent a large amount of power and wealth that came with the conquests on propaganda through symbols pointing to the might of Rome through literature, art, architecture and coins. In that regard, coins, which functioned as a kind of media in antiquity, have preserved their role as one of the most important objects reflecting the power of Rome. In this period when the coins gained more political importance, Augustus reflected his diplomatic agreement with the Parthians as a military victory and depicted it on the coins as if he had defeated them. It is quite remarkable that the coins depicting the recapture of the Roman banners from the Parthians and the conquest of Armenia were minted in Ephesus and circulated in the eastern Roman provinces. The narrative language, which became more evident and settled on the coins during the Augustan period, was continued by the later emperor with some changes.

Tiberius, who continued the peaceful policy commenced by Augustus, at times referred to his past military successes; yet he did not depict them on coins as much as his predecessor. He rather presented himself as the protector of Roman peace and the religious and civil leader of the state. The propaganda reflected on the coins of Caligula and Nero (which was seen as the opposite in ancient sources) claimed that Rome was secure, in harmony and had good fortune with all its institutions. While Claudius was trying to revive his father's past services in the minds of the people by minting coins with his successes in Germania, he did not neglect to use the propaganda of the new lands he added within the borders of Rome on the coins with impressive depictions.

Galba coins are quite remarkable in terms of political propaganda, and contrary to the coins of Nero, where the expectation of a savior came to the fore, with the previous era came to an end, the claim that Rome was liberated was depicted with impressive metaphors. Vespasian, on the other hand, pursued a propaganda policy that suggested returning to a modest life in response to the luxury and corruption experienced in the time of Nero, rather than drawing attention to noble ancestors. Vespasian claimed that Rome returned to its good old happy days and peace and harmony were achieved in Rome with the Pax and Concordia personifications on other coin types. The most striking propaganda featured on Vespasian's coins is the Iudaea uprising, which was bloodily suppressed in 70 CE. The fact that Vespasian, who made the propaganda of his victory in Iudaea on coins with allegorical personifications, referring to his own achievements instead of highlighting his noble ancestors, indicates his efforts to prove that he was a leader worthy of the right to rule Rome. His sons Titus and Domitian, while on the one hand, glorified their divine bond with their deified father on coins, they, on the other, focused on their own achievements. Since a more moderate policy was carried out during the era of Good Emperors that started with Nerva, a peaceful atmosphere prevailed on coins, indicating that the interests of the allies as

well as the people and the army would be protected. Towards the end of the period, however, military themes increased. The reign of Commodus, which was a complete chaos for Rome, is rather conveyed in the opposite direction on coins. While military successes and the peace that followed were turned into a visual show on coins, people were tried to be manipulated by emphasizing with detailed scenes where they struggle with famine and were supported by the emperor. During the reign of Septimius Severus, who became emperor with the support of the army in 193 CE, the army was given high importance and the army and military achievements were glorified on coins. When Severus Alexander ascended the imperial throne as the last emperor of the Principate, he included the image of reconstructing the Roman values corrupted especially due to the activities of Elagabalus on the coins. Although the eternity and common sense of Rome were propagated until 228 CE during the reign of Severus Alexander, military issues gained weight on coins again in the last years of his tenure.

Giriş

MÖ 44'te Caesar'ın öldürülmesinden sonra kendisine bırakılan politik mirasa sahip çıkmak için mücadeleye girmek zorunda kalan Octavianus'un, evlatlık edinilme yoluyla kazandığı Caesar adı, elindeki tek avantaj gibi görünmektedir. Zira Cicero, Octavianus'un elde ettiği her şeye bu isim sayesinde kavuştuğunu kaydetmektedir¹. Caesar'le aynı politik hırsla sahip olan Octavianus'un daha çok halkın ve askerlerin hatıralarında babası olarak tanımladığı Caesar'ın anısını canlı tutmak ve böylece güç kazanmak, iç savaş dönemindeki en önemli politikası olmuştur. Bu bağlamda MÖ 44 yılının haziran ayında, tüm karşı çıkışlara rağmen Octavianus'un Caesar'i onurlandırmak için düzenlediği *Ludi Victoriae Caesaris* oyunları sırasında², bir kuyruklu yıldız gökyüzünde belirmiş ve Octavianus'un yönlendirmesiyle kutsiyet atfedilen bu olgu Caesar'ın tanrılığının işareti olarak kabul edilmiştir³. MÖ 42'de Caesar'ın devlet kültüne tanrı olarak resmen girmesini sağladıktan sonra Octavianus, tanrının oğlu *divi filius* olarak politik manevralarından birini daha gerçekleştirmiştir⁴. Tanrısallığın bir işareti olarak kabul edilen bu yıldız, Octavianus'un darp ettirdiği sikkeler üzerinde umudun habercisi biçiminde yerini alırken, yaratılan yeni görsel dilin en bariz temsilcilerinden biri haline gelmiştir⁵. Böylece Octavianus, vasisi *divus Iulius* vasıtasıyla tanrısal soya bağlı olduğunu her fırsatta vurgularken⁶ iktidar iddiasının geçerliliğini doğrulama çabası içine de girmiş olmalıdır. Geç Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren ortaya çıkan görsel dilin farkında olan Octavianus, bir taraftan sikkelere yansıttığı dini propagandayla statüsünün tanrısal temelini

Not: Sikke görselleri için bkz. <https://www.acsearch.info/>; <https://www.coinarchives.com/a/>

¹ Cicero, *Philippics*, XIII.11.

² Zanker, 1988: 34; Cook, 1934: 8.

³ Suetonius, *Julius*, 88; Cassius Dio, *Roman History*, XLV.7.

⁴ Zanker, 1988: 35; Pandey, 2013: 405-406.

⁵ *RIC I, Augustus* 338, 102; Zanker, 1988: 35; Pandey, 2013: 406.

⁶ Howgego, 1995: 78.

korurken diğer taraftan görsel dili politik faaliyetlerinin içine almayı da ihmal etmemiştir.

Yaptığı propagandalarla rakipleri karşısında güç kazanma çabası içinde olan Octavianus, aslında askeri başarılarıyla tanınan bir kişi olmamasına rağmen ilk iş olarak kendini ordunun komutanı seçtirmiş ve büyük bir komutan imajı yaratarak toplumun bütün kesimlerine kanıtlamaya çalışmıştır. Bundan sonra Sulla, Pompeius ve Caesar heykellerine benzer bir atlı heykeli yaptırarak askeri yeteneklerini de onlarla kıyaslamış ve bu heykel Octavianus'un destekçileri tarafından sikkeler üzerine darp edilmiştir⁷. Özellikle MÖ 43'te Sulla'nın atlı heykeline benzer bir şekilde inşa edilmiş olan ve bu şekliyle sikkelere darp edilen atlı tasviri, MÖ 41 yılındaki sikkelerde dörtlüle koşan bir atlı olarak yeniden biçimlendirilmiştir⁸. Ancak birkaç yıl sonra tekrar görünen bu tasvirdeki Octavianus'un dörtlüle koşan atlı heykelinin, artık bir komutan olarak değil aksine kalçasına sarılmış bir bez parçası dışında, çıplak vücuduyla *divi filius* lejandıyla sikkelerde betimlendiği⁹, böylece din etkili propagandanın artık kendi şahsında arttırıldığı görülmektedir.

Octavianus'la ittifakı sona eren Marcus Antonius da bu propaganda rekabetinde Octavianus'tan geri kalmayarak kendisini doğunun fatih tanrıları ile özdeşleştirmiştir. Bu tanrılar Grek tanrısı Dionysos ve Mısır'ın Dionysos'u olan Osiris'tir¹⁰. Marcus Antonius, özellikle Hellenistik Dönem'de çok geniş bir alana yayılmış olan Dionysos kültünün popüleritesini kullanarak doğudaki eyaletlerin desteğini kazanırken¹¹, Octavianus karşı harekete geçmiş ve kendisini tanrı Apollon formunda göstermiştir¹².

MÖ 31'de yapılan Actium Savaşı ve kazandığı zafer Octavianus'un politik gücü açısından bir dönüm noktası olmuştur. Savaşın tanrı Apollon'un yardımıyla kazanıldığı propagandası ise ihmal edilmemiştir¹³. Hatta savaştan sonra Octavianus ve destekçileri tarafından bir hikâyeye uydurulmuş ve Dionysos'un Apollon'a karşı Marcus Antonius'u terk ettiği ifade edilmiştir¹⁴. Her ne kadar bu mücadelenin sonucunda Marcus Antonius ölmüş olsa da Octavianus, onun anısının doğuda yüceltilmesini istememiş ve bu hikâyeye ile Marcus Antonius'u küçük düşürmüştür. Böylece Marcus Antonius'u sadece bir insan olarak değil aynı zamanda olası bir tanrı olarak da öldürmüş ve kültünün doğuda yüceltilmesine izin vermemiştir¹⁵. Daha sonra bu zafer için yapılan bir kutlamada Octavianus, yardımları için Apollon'a şükranlarını sunarak Apollon onuruna bir tapınak inşa ettirmiştir¹⁶. Hatta Taylor, Octavianus'un seksen gümüş heykelini eriterek Apollon Tapınağı'na gelir sağlamak için bağışladığını iddia etmektedir¹⁷. Actium zaferinden sonra

⁷ Zanker, 1988: 38.

⁸ Zanker, 1988: 38.

⁹ Zanker, 1988: 38.

¹⁰ Cassius Dio, *Roman History*, L.25.

¹¹ Howgego, 1995: 78, 165; Scott, 1929: 133.

¹² Scott, 1929:136; Scapini, 2015: 186-187.

¹³ Scott, 1929:133-134.

¹⁴ Plutarch, *Antony* 75.

¹⁵ Jeffries, 2006: 5-7.

¹⁶ Suetonius, *Augustus*, 29.

¹⁷ Taylor, 2003: 44.

Octavianus, Akdeniz Dünyası'nın tek lideri haline gelirken bu yeni durumu pekiştiren Aktium zaferi, Mısır'ı temsil eden timsah ve AEGVPTO CAPTA lejandıyla sikkelere yansımıştır¹⁸. Söz konusu sikke tipi, Roma düşmanlarının yenilgisine ve iç savaşı sona erdiren Octavianus'a işaret eden bir sembol olarak imparatorluğun en uzak köşelerine kadar yayılmıştır¹⁹.

MÖ 27'de cumhuriyeti geri getirdiği ve devletin kurtarıcısı olduğu gerekçeleriyle Senato tarafından Octavianus'a Augustus unvanı verildikten sonra devletin idaresi Augustus'un kontrolüne girmiştir. Sikkelerin daha politik önem kazandığı bu dönemde Augustus, Parthlarla yaptığı diplomatik anlaşmayı da askeri bir zafer gibi yansıtmış ve Parthları yenmiş gibi sikkelerde tasvir ettirmiştir²⁰. Roma sancaklarının Parthlardan geri alınmasını ve Armenia'nın fethedilmesini betimleyen sikkelerin²¹, Pergamon'da da darp edilerek imparatorluğun doğu eyaletlerinde dolaşıma sokulması ayrıca manidardır²². Çünkü Augustus'un bu sıradaki propaganda dilinde, Parthlara karşı yenilgisiyle Crassus'un Roma'ya yaşattığı utancın artık silindiğine işaret edilerek, Roma'nın eninde sonunda kazanan devlet olduğu vurgulanmış gibidir. Diğer taraftan aslında büyük bir komutan olmayan Augustus²³, kendisine bağlı komutan başarılarının darp edildiği sikkeler sayesinde, halkın gözünde muzaffer bir komutana dönüşmeyi ve düşmanlarını gözden düşürmeyi de amaçlamış olmalıdır. Böylece Roma'nın zengin, istikrarlı ve güvenli bir devlet olduğunu sikkelerle yayan Augustus²⁴, devletin başarılarını, kendisinin başkomutan olduğu ordunun devamlı zaferlerine de bağlamıştır. Diğer bir mesaj da Roma askeri başarılarının propagandasını, potansiyel düşmanlarını korkutmak, savaş ve barış bildirimlerini yaymak için kullanmak olmalıdır. Bunların dışında Roma şehrinin inşası ve mimari faaliyetlerinin sikkeler aracılığıyla duyurulması, Augustus'un prestijini daha da arttırmıştır. Nitekim Augustus'un "*Roma'yı tuğladan bir şehir olarak buldum fakat mermerden bir şehir olarak bıraktım*"²⁵ ifadesi, her ne kadar Cassius Dio'ya göre bir metafor olarak kullanılmış olsa da sikkelerde betimlenen inşa faaliyetlerinin sözlü bir propagandası da açıkça göze çarpmaktadır. Ancak yine de Augustus'un halkın nazarında nasıl hatırlanmak istediğini en iyi sunan propaganda aracı kendisinin yazdığı *Res Gestae Divi Augusti*'dir. Burada Augustus; "*Bütün dünyada, karada ve denizde, iç ve dış savaflara giriştim. Zafer kazanınca sağ kalan bütün yurttaşlara acıdım, tehlikesizce bağışlanabilecek yabancı ulusları yok etmektense korumayı yeğledim*"²⁶ demektedir ve ayrıca cumhuriyeti restore ettiği için Senato tarafından kendisine bağışlanan onursal unvanı, atalarının geleneklerine uygun olmadığı için kabul etmediğine²⁷ ve sikkelerde dağınık bir şekilde sunulan daha başka faaliyetine işaret etmektedir.

¹⁸ RIC I, Augustus 275a-b, 474, 544-546.

¹⁹ Wallace-Hadrill, 1986: 68.

²⁰ Cassius Dio, *Roman History*, LIV.8.2; Mattern, 1999: 174.

²¹ RIC I, Augustus 41, 58, 60, 80a-87b, 131-137, 287-292, 304-307, 508-510, 513-526.

²² RIC I, Augustus 508, 509, 510, 513-526.

²³ Taylor, 2003: 43.

²⁴ Campbell, 2002: 140-141.

²⁵ Suetonius, *Augustus* 28; Cassius Dio, *Roman History*, LVI, 30.

²⁶ Augustus, *Res Gestae Divi Augusti*, 3.

²⁷ Augustus, *Res Gestae Divi Augusti*, 5.

Anlaşıldığı üzere politik propaganda aracı olarak yaygın bir şekilde halka dağıtılan sikkelerin verdiği mesajlar, en açık şekliyle Caesar'ın ölümünden sonraki on üç yıllık iç savaş döneminde yoğunlaşmıştır. Augustus döneminde sikkelerde giderek belirginleşen ve oturan anlatım dili, bazı değişikliklerle daha sonraki imparatorlar tarafından da devam ettirilmiştir²⁸. Fakat bu değişiklikler Tiberius dönemi için pek geçerli değildir.

İktidarı boyunca Augustus'un politikasını sürdürmeye çalışan Tiberius, ilk iş olarak Senato'dan Augustus'un tanrılaştırılması yani *Divus* kararını çıkarttırmıştır²⁹. Böylece tanrılaştırılan Augustus, kısa bir süre sonra *Divus Augustus* olarak sikkelerde görülmeye başlanmış, sonraki adımda ise *Divus Augustus F(ilius)* lejandı, tıpkı Octavianus'ta olduğu gibi Tiberius'u da tanrının oğlu şeklinde tanıtarak ona bir anlamda tanrısal dokunulmazlık kazandırmış olmalıdır³⁰. Augustus'un inşa ettiği barış dönemini devam ettiren Tiberius, zaman zaman geçmişteki askeri başarılarına atıflarda bulunsa da bu konuyu çok fazla sikkelere taşımamıştır. Kendisini daha çok Roma barışının koruyucusu olarak göstermiş, devletin dini ve sivil lideri kimliğini ön plana çıkarmıştır. Bu durumun en bariz örneklerinden biri Asia Eyaleti'nde gerçekleşen depremin yansıtıldığı sikkedir ki Asia Eyaleti'nin yeniden inşa edildiğine CIVITATIBVS ASIAE RESTITVTIS (Asia kentleri onarıldı) lejandıyla işaret edilmektedir³¹. Tiberius bu eyaletin yeniden kalkınması için vergileri iptal etmiş ve önemli miktarda gelir sağlayarak bölgenin yeniden kalkınması için çaba harcamıştır³². Kullandığı sikke tipleriyle, halka gösterdiği ilgi ve cömertliğin propagandasını yapan Tiberius, bu sikkelerde *Iustitia* (Adalet), *Pietas* (Dindarlık), *Clementia* (Merhamet), *Moderatio* (Yönetim) gibi personifikasyonlara da sıkça yer vermiştir³³. Böylece resmi gereksinimlere göre dönemin ruhunu yansıtan Tiberius'un sikkelerdeki politik propagandasının hangi konularda yoğunlaştığı açıkça ortaya çıkmaktadır³⁴.

Döneminde önemli bir askeri başarı bulunmayan Caligula'dan sonra imparator seçilen Claudius, babasının Germania'daki başarılarını³⁵ sikkelere darp ettirerek onun geçmişteki hizmetlerini hafızalarda canlandırmaya çalışmış gibi görünmektedir³⁶. Hükümdarlığı öncesinde fiziksel özelliklerinden dolayı eksik görülüp kendisine askeri bir görev verilmeyen Claudius, imparator olduktan sonra askeri dehasını kanıtlarken, darp ettiği sikkeler üzerindeki semboller aracılığıyla hem kendisinin hem de babasının Roma sınırlarını genişletmekteki rolünü vurgulamaktan geri kalmamıştır. Bütün başarılarını sikkelere yansıtmadığı anlaşılan Claudius'un sikkelerde en çok betimlenen askeri propagandası Britannia zaferidir. Bu başarıyı konu alan sikke tipinin ön yüzünde zafer çelenkli Claudius başı, arka yüzünde ise koşan dört atın çektiği *quadriga* içindeki Claudius gösterilmektedir³⁷. Britannia'yı

²⁸ Morrişon, 2002: 55.

²⁹ Tekin, 2011: 225.

³⁰ Levick, 2005: 54; Seager, 2005: 120.

³¹ *RIC I, Tiberius* 48.

³² Strabon, *Geographika* XIII. 4.8; Tacitus, *Annals* 2. 47; Cassius Dio, *Roman History*, LVII. 17.

³³ Sutherland, 1940: 73.

³⁴ Sutherland, 1940: 73.

³⁵ Suetonius, *Claudius*, 1.

³⁶ *RIC I, Claudius* 69, 70, 73, 93, 109, 114.

³⁷ *RIC I, Claudius* 122.

fethettiğini gösteren DE BRITANNIS lejandı da altta gösterilerek söz konusu zafer vurgulamaktadır. Aynı zaferin vurgulandığı başka bir sikkede ise ön yüzde yine Claudius'un zafer taçlı başı, arka yüzde de Britannia zaferi onuruna inşa edilmiş olan zafer takı DE BRITANN lejandıyla halka sunulmaktadır³⁸.

Augustus'tan itibaren başlayan vâris belirleme geleneği ve sikkelerdeki çeşitli portrelerle vârisi yasallaştırma politikası, Claudius zamanında da devam etmiştir. MS 50'de Nero'yu evlat edinen Claudius, yaklaşık bir yıl sonra bu kararını Nero'nun portresi ve *Princeps Iuventutis* (Gençlerin lideri/ Gençler arasında birinci) unvanıyla belgelemiştir³⁹. Böylece MS 54'te Claudius'un ölümüyle, Nero hiçbir sorunla karşılaşmadan hükümdar olmuştur.

İktidarının ilk zamanlarında Nero, çocuk olarak sikkelerde resmedilirken hemen yanında duran Agrippina büstü, Agrippina'nın çocuk hükümdar ve aynı zamanda yönetim üzerindeki baskın gücünü açık bir şekilde göstermektedir⁴⁰. Ancak MS 55'ten sonraki yıllarda yetişkin bir hükümdar olarak resmedilen Nero sikkelerinde Agrippina görünmemektedir⁴¹. Bu sikkelerle Nero, artık annesinin etkisinde olmadığını ve otoriteyi ele geçirdiğinin imajı sergilemektedir. Bu imajı desteklemenin yanı sıra tanrısallığını da ön plana çıkarmak için sikkelerinde sık sık sakallı ve ışın taçlı betimlenmiştir⁴². Diğer taraftan Augustus'un mirasının devamcısı olduğu imajını oluşturmak için de sikkeleri kullanan Nero, deniz ve karalar boyunca uzanan Roma İmparatorluğu'nun, barış içinde yaşadığını ve Ianus kapılarının kapatıldığı iddiasını taşıyan bir sikkeyi IANVM CLVSIT PACE P R TERRA MARIQ PARTA lejandıyla darp ettirmiştir⁴³. MS 64'te darp edilmiş bu sikke tipi aynı zamanda Parthlarla yapılan barışın da bir propagandasıdır⁴⁴. Nero'nun Senato ile uyumlu çalıştığını göstermek için EX SC (Ex Senatus Consulto) lejandının yer aldığı sikkeler⁴⁵ darp ettirerek, seleflerinin politikasını devam ettirdiğine, halkı ikna etmeye çalıştığı da anlaşılmaktadır⁴⁶. Sikkelerde Senato ile uzlaşma içinde olduğu ve sikkelerin Senato'nun kararıyla darp edildiği imalarına yer verilse de aslında altın ve gümüş sikkelerin tamamen Nero tarafından kontrol altına alındığı ve yeni bir tip yaratıldığı görülmektedir⁴⁷. Nero'nun sikkelerde öne çıkardığı bu tip, askeri özelliklere sahip olup, Cumhuriyeti'n geleneksel değerlerinin başka bir ifadeyle askeri cesaret ve dayanıklılığının (Virtus⁴⁸) diriltildiği iması taşımaktadır⁴⁹. Bu yeni sikke tipinin Agrippina'nın ölümünden sonra darp edilmiş olması, Nero'nun gücünü ispatlama çabası olarak yorumlanabileceği gibi kısa süre önce Nero komutasında Britannia'da bir zaferin kazanılmış olmasına da gönderme

³⁸ RIC I, Claudius 33.

³⁹ Suetonius, *Nero*, 7; Tacitus, *Annals* 12. 41; RIC I, Claudius 78.

⁴⁰ RIC I, Nero 1; Ginsburg, 2006: 73; Griffin, 1987: 39.

⁴¹ Wiedemann, 2008: 245.

⁴² RIC I, Nero 196.

⁴³ RIC I, Nero 50; Champlin, 2003: 224; West, 1949: 20.

⁴⁴ Champlin, 2003: 224.

⁴⁵ RIC I, Nero 4, 21-43.

⁴⁶ Grant, 1958: 28; Griffin, 1987: 57.

⁴⁷ Griffin, 1987: 57-59.

⁴⁸ RIC I, Nero 25, 31, 36, 40, 41.

⁴⁹ Grant, 1958: 28.

yapıyor olabilir⁵⁰. Böylece Nero, muzaffer bir komutan olarak seleflerinden geri kalmadığının propagandasını Virtus personifikasyonu ile hafızalara yerleştirme çabasına da girmiş olabilir. Bir süre sonra aynı tipin yani EX SC (Ex Senatus Consulto) lejandının yer aldığı sikkelerde Roma, Nero'nun koruyucu tanrısı olarak görülmektedir⁵¹. Ancak Nero'nun tutarsız davranışları Senato'nun hoşnutsuzluğuna ve askeri ayaklanmalara neden olunca, tanrısallık korunmayı vaat eden hiçbir politik propagandasının işe yaramadığı ve sonunda öldürüldüğü anlaşılmaktadır.

Galba'nın MS 68-69'da darp ettirdiği sikkeleri, politik propaganda açısından oldukça dikkat çekicidir. Halkın bir kurtarıcı beklentisi içinde olduğu Nero dönemi sona erdiğinde, Galba halkın özlem duyduğu değerleri kullanmıştır. Nero'dan sonra Roma İmparatorluğu'nu özgürlüğe kavuşturduğu iddiasını taşıyan Galba'nın sikkelerinde, etkileyici metaforlar görülmektedir. İki hançerin arasındaki bir *pileus* ve LIBERTAS P(OPVLI) R(OMANI) RESTITVTA lejandının darp edildiği ve kısa süre tedavülde kalan sikke⁵², Caesar'in öldürülmesinden sonra Brutus'un sikkelerinde⁵³ yer alan özgürlük sloganının kasıtlı bir taklidi gibidir. Zira Suetonius, "Galba boynuna astığı bir hançerle Nero'yu öldürmek üzere sefere çıkmıştı"⁵⁴ demektedir. Özgürlük propagandasının yapıldığı başka bir sikkede Libertas personifikasyonu elinde *pileus* tutarken, LIBERTAS PVBLICA SC lejandı ile çevrelenmektedir⁵⁵. Galba bu sikke tiplerinde, Nero zamanında özgürlüğün yok edildiği ve kendisinin de bir kurtarıcı olarak özgürlüğü yeniden tesis ettiğini iddia etmektedir⁵⁶. Ön yüzde ata binmiş Galba, arka yüzde Lugdunensis, Aguitania ve Narbonensis personifikasyonlarına eşlik eden TRES GALLI lejandlı başka bir sikke⁵⁷, Galba'yı destekleyen üç Gallia şehrini temsil ederken, Galba'nın müttefiklerinin de reklamını yapmaktadır⁵⁸. Destekçilerinin propagandasını yaptığı bir başka sikkede, tahta oturan Galba'ya Athena heykelini yani Roma'nın hakimiyetini uzatan Hispania Clunia Sulpicia görülmektedir⁵⁹. Sulpicia'nın elindeki *parazonium* Hispania'nın zenginliğini ve Galba'nın arkasındaki gücü vurguluyor olmalıdır. Galba'nın sikkelerinde sıkça görülen sembollerden biri de Roma halkını kurtardığı gerekçesiyle kendisine verilen vatandaşlık çelengidir⁶⁰. Bir taraftan vatandaşlık çelenginin yer aldığı sikke ile Cumhuriyet değerlerine sadık olduğunu kanıtlamaya çalışan Galba'nın bir taraftan da HONOS ET VIRTVS personifikasyonlarının yer aldığı bir sikkede, askeri erdemlerini ön plana çıkardığı ve ordunun sadakatini korumaya çalıştığına yönelik politik bir propaganda söz konusudur⁶¹. Aynı yılın yani MS

⁵⁰ Grant, 1958: 29.

⁵¹ RIC I, Nero 33, 34, 38, 39, 42, 43.

⁵² RIC I, The Civil Wars 24; Hammond, 1963: 94.

⁵³ RSC I, Brutus 15.

⁵⁴ Suetonius, Galba, 11.

⁵⁵ RIC I, Galba 363-367.

⁵⁶ Howgego, 1995: 73.

⁵⁷ RIC I, Galba 89.

⁵⁸ Baydur, 1998: 40.

⁵⁹ RIC I, Galba 469-73; Nero öldüğünde Hispania Terraconensis valisi olan Galba, Hispania'daki Clunia kentine Sulpicia adını vermiştir. Sikkeledeki tasvir de Sulpicia personifikasyonudur (Baydur, 1998: 40).

⁶⁰ RIC I, Galba 166; Baydur, 1998: 40.

⁶¹ RIC I, Galba 474-478; Baydur, 1998: 40.

69'un diğer aktörleri olan Otho ve Vitellius için de sikkelere yansıtılan politik propagandaya önem verilmiş ve Galba gibi pozitif bir tablo çizmiştir. Ancak ne Otho sikkelerindeki SECVRITAS ne de Vitellius sikkelerindeki FIDES EXERCITVVM sloganlarını taşıyan ifadeler, aslında gerçeği yansıtmamaktadır⁶². Çünkü Otho döneminde Roma halkı güvende olmadığı gibi, Vitellius döneminde de orduda uzlaşma söz konusu değildir.

İç savaşı sona erdirip hâkimiyeti ele geçiren Vespasianus'un, diğer aktörler gibi soyunu yüceltmek yerine, ilk olarak bereket tanrıçası Ceres'in yer aldığı ve CONCORDIA AVG(usti) lejandının eşlik ettiği bir sikke darp ettirerek halkı rahatlatmaya çalıştığı görülmektedir⁶³. Vespasianus Iulius Claudiuslar soyundan değildi, Galba gibi Jupiter ve Pasiphae soyundan gelmekle ya da Otho gibi bir Etrüsk prensi olmakla hatta Vitellius gibi Faunus (Pan) ve tanrıça Vitellia'dan gelmekle övünemezdi⁶⁴. Bu yüzden Vespasianus'un soylu atalara dikkat çekmektenense, Nero zamanında yaşanan lüks ve yozlaşmaya karşılık, mütevazı bir hayata geri dönmeyi öneren bir propaganda içerisinde olduğu görülmektedir. Vespasianus bu politikayla Roma'nın alt sınıflarının desteğini kazanmaya ve Nero'nun taşkınlıklarına karşılık kendisini Roma'daki erdemlerin güçlü bir temsilcisi olarak göstermeye çalışmıştır⁶⁵. Sikkelerinde öncelikle Pax⁶⁶ ve Concordia⁶⁷ personifikasyonlarıyla Roma'da barış ve uyumun sağlandığına dikkat çeken Vespasianus⁶⁸, MS 71'de FORTVNAE REDVCI (talih geri geldi) lejandıyla darp ettirdiği bir sikkede, Roma'nın yeniden mutlu günlerine geri döndüğünü iddia etmiştir⁶⁹. Vespasianus sikkelerinde yer verilen en çarpıcı propaganda, MS 70'te kanlı bir şekilde bastırılan Iudaea ayaklanmasıdır. Iudaea'nın kontrol altına alındığı mesajını içeren yoğun sahneler sık sık Vespasianus sikkelerine konu olmuştur⁷⁰. Iudaea Capta (Iudaea alındı) lejandının eşlik ettiği alegorik personifikasyonlar, bu sikkelerde Roma'ya karşı ayaklanan Yahudilerin yenilgisine çarpıcı bir şekilde dikkat çekmektedir⁷¹.

Bu sikkelerde tasvir edilen Iudaea personikasyonunun⁷², Eski Ahitte Yeşaya bölümündeki bir ayetle doğrudan örtüşmesi oldukça dikkat çekicidir⁷³. Ayette "*Erkeklerin kılıçtan geçirilecek, yiğitlerin savaşta yok olacak. Siyon'un kapıları ah çekip yas tutacak; kent yerde oturan, terk edilmiş bir kadın gibi olacak*"⁷⁴ denilmektedir. Vespasianus zamanında darbına başlanıp, Titus ve Domitianus dönemlerinde de devam eden sikkelerdeki tasvirlerde, ayette geçtiği gibi yas tutan Iudaea personifikasyonunun çöküp kalmış bir şekilde gösterilmesi, bunun rastlantı mı yoksa bilinçli bir pasifize hareketi mi olduğu sorusunu akla getirmektedir. MS 67'de doğuya gönderilen Vespasianus'un

⁶² RIC I, Otho 7; RIC I, Vitellius 27.

⁶³ RIC II, Vespasianus 269, 312, 319.

⁶⁴ Suetonius, Galba, 2; Otho, 1; Vitellius, 1.

⁶⁵ Charlesworth, 1937: 54.

⁶⁶ RIC II, Vespasianus 371, 400, 403, 405, 410, 434- 440, 776-780a.

⁶⁷ RIC II, Vespasianus 372, 416, 470.

⁶⁸ Baydur, 1998: 42.

⁶⁹ RIC II, Vespasianus 402, 409.

⁷⁰ RIC II, Vespasianus 15, 16, 34, 45, 254, 266, 287-289, 362, 363, 373, 424-427.

⁷¹ RIC II, Vespasianus 159, 393, 424- 427, 762, 784.

⁷² RIC II, Vespasianus 15, 16, 34, 41a, 45, 53, 254, 266, 287-289, 362, 363, 373, 424-427

⁷³ Aydemir, 2012: 79.

⁷⁴ Yeşaya 3.25-26.

Yahudi kültürünü dolayısıyla da dinini tanımış olma olasılığı göz önünde bulundurulduğunda, Vespasianus bu betimle isyanlarından dolayı yıkımlarının sorumluluğunu Yahudilere yüklemiş olabilir düşüncesini akla getirmektedir⁷⁵. Şüphesiz bu mesaj bütün antik dünyanın anlayabileceği bir mesaj değildir. Ancak Iudaea için oldukça önemli bir mesaj olmalıdır. Söz konusu sikkenin çok dilli bir mesaj taşıdığı, bir tarafta Iudaea'ya özel bir mesaj verirken diğer taraftan açık bir şekilde zaferi gösteren mesajıyla ulaştığı yerlere, Roma'nın militer gücünün yenilmezliğinin vurgulandığını düşünmek mümkündür⁷⁶.

Sikkelerde askeri zaferinin propagandasını yapan Vespasianus, soylu atalarını öne çıkarmak yerine kendi başarılarını ön plana çıkararak Roma'yı yönetme hakkına layık bir lider görüntüsü verme amacını da gütmüş olmalıdır. Diğer taraftan zafer ve barış Vespasianus'un kendini göstermesi için bir fırsat yaratmış ve Iudaea zaferi anısına yapılan zafer töreninden sonra, Ianus Tapınağı'nın kapıları kapatılarak, Roma'da barışın hâkim olduğuna halk ikna edilmeye çalışılmıştır⁷⁷.

Hükümdar olduktan sonra bir hanedanlık kurma çabası içine giren Vespasianus⁷⁸, kendisinden sonra oğullarının özellikle de Titus'un yerine geçmesi için başka bir politik propaganda başlatmış ve veliahtlığa son derece açık bir biçimde göndermede bulunmuştur. Bu durumu en açık şekilde özetleyen sikke tipinde Vespasianus, oğlu Titus'a dünyanın hâkimiyetini simgeleyen bir globus vermekte ve Roma tahtına geçecek kişiyi PROVIDENTIA⁷⁹ AVGVST SC lejandıyla doğrudan belirlemektedir⁸⁰.

MS 79'da ölen Vespasianus, yerine geçen oğlu Titus tarafından tanrılaştırılmış ve bir süre sonra darp edilen bir sikkede tanrısal kimliğiyle dört filin çektiği bir quadrigada betimlenmiştir⁸¹. Sikkedeki SPQR lejandı, tanrılaştırmanın Roma senatosu ve halkının onayıyla gerçekleştiğini göstermekte ve uzun ömürlü olduklarından filler, sonsuzluğu temsil etmektedir⁸². Böylece tanrının oğlu olduğunu ilan eden Titus, bir taraftan da babasının inşa programını devam ettirmiş ve Vespasianus zamanında yapımına başlanan Colosseum'u bitirerek sikkelerdeki propagandasına dâhil etmiştir⁸³. Titus'un propagandasını yaptığı başka bir konuda kendi döneminde yapılan yardımlardır. Bu yardımlarla ilgili bir sikkede Titus, bir platformda oturmuş yardımcıları eşlik ederken gösterilmektedir⁸⁴. Ayrıca askeri başarılar Roma'da son derece önemli olduğundan, Iudaea'ı asıl ele geçiren kişi

⁷⁵ Aydemir, 2012: 79.

⁷⁶ Aydemir, 2012: 79.

⁷⁷ Levick, 2003: 71.

⁷⁸ Suetonius, *Vespasianus*, 25.

⁷⁹ Providentia tahtın yasal vârisine işaret eden standart bir kavram haline gelmiştir (Howgego, 1995: 81).

⁸⁰ *RIC II, Titus* 97, 98. Bond, 1957: 153-154; Howgego, 1995: 81.

⁸¹ *RIC II, Titus* 143.

⁸² Baydur, 1998: 43.

⁸³ *RIC II, Titus* 110.

⁸⁴ *BMC II, Titus* 629.

olarak Titus'un⁸⁵ sikkeler basarak Iudaea'daki askeri başarısını hafızalarda canlı tutmaya dikkat ettiği de anlaşılmaktadır⁸⁶.

Askeri yeteneği daha fazla ön plana çıkaran Domitianus MS 81'de Titus'un yerine geçerek Roma hükümdarı olmuştur. Domitianus, güney Germania'nın bir kısmını Roma'ya kattığında diğer imparatorlar gibi sikkeler darp ettirerek askeri dehasının propagandasını yapmıştır⁸⁷. Bu sikkelerden birinde Germania personifikasyonu yere çökmüş yas tutarken, yanında askeri kıyafetler içindeki Domitianus ayakta durmakta ve sahne GERMANIA CAPTA lejandıyla aydınlatılmaktadır⁸⁸. Iudaea zaferini kutlayan sikkelerdeki alegoriyi taşıyan Domitianus sikkesi, ya Iudaea zaferi kadar önemli bir zafer kazandığını ima ediyor ya da sikkelerdeki bu benzerlik her iki zaferin de Flavius hanedanı tarafından kazanıldığına işaret ediyor olmalıdır.

Askeri yeteneğinin dışında tanrısal bağlarını da ön plana çıkarma çabası içinde olan ve Jupiter'e ayrı bir önem atfeden Domitianus, MS 69'da Jupiter tarafından hayatının koruma altına alındığını iddia etmiş ve *Iuppiter Conservator* (Koruyucu Jupiter) adına bir tapınak inşa etmiştir⁸⁹. Capitol tepesindeki Jupiter Tapınağı'nın restorasyonu için yüksek bir bütçe ayıran Domitianus, hâkimiyet süresi boyunca Jupiter'i kendi destekçisi olarak sikkelerde betimlemiştir⁹⁰. Böylece neredeyse bütün icraatlarını en büyük tanrıya dayandıran Domitianus, yenilmez bir hükümdar imajı yaratmaya çalışmış olsa da gerçekte Roma için tam bir hayal kırıklığı yaratmış ve bu hayal kırıklığını Nerva gidermeye çalışmıştır.

Senato, ordu ve halkın farklı beklentiler içinde olduğu Nerva döneminde, Nerva'nın nasıl bir tutum takındığını sikkelerde görmek mümkündür. Nerva'nın sikkelerindeki dikkat çekici unsur belli bir icraat programı içermesidir⁹¹. Domitianus'un yarattığı paranoya ortamında en önemli ihtiyaç hakkaniyet ve adalet olduğundan, AEQVITAS AVGVST⁹² (Augustus'un dürüstlüğü) ve IVSTITIA AVGVST⁹³ (Augustus'un adaleti) tipleri Nerva'nın sikkelerde betimlenmiştir⁹⁴. Domitianus'un keyfi uygulamalarının tam tersi olan bu soyut kavramların, sikkelerde somutlaştırılması yeni bir dönemin habercisi olarak değerlendirilebilir. Selefleri gibi yeni bir döneme işaret eden Nerva, bu iddiasını güçlendirmek için başka bir sikkede ROMA RENASCENS⁹⁵ (Roma'nın yeniden doğuşu) lejandıyla çevrelenmiş Roma personifikasyonunu, elinde zaferi tutarken tasvir etmektedir⁹⁶. Ayrıca oldukça spesifik tiplerin kullanıldığı Nerva sikkelerindeki propaganda konuları arasında; halka dağıtılan karşılıksız para⁹⁷, kentteki pleplere buğday dağıtımı⁹⁸, devlet

⁸⁵ Aydemir, 2012: 78.

⁸⁶ *RIC II, Titus* 1, 11, 17, 91-93, 141.

⁸⁷ *RIC II, Domitianus* 252, 278, 280, 312, 341.

⁸⁸ *RIC II, Domitianus* 280.

⁸⁹ Jones, 2002: 99.

⁹⁰ Jones, 2002: 99-100.

⁹¹ Howgego, 1995: 72.

⁹² *RIC II, Nerva* 1, 94; *BMC III, Nerva* 127.

⁹³ *RIC II, Nerva* 6; *BMC III, Nerva* 13-15.

⁹⁴ Heemstra, 2009: 73-74.

⁹⁵ *RIC II, Nerva* 91; *BMC III, Nerva* 118.

⁹⁶ Shotter, 1983: 221.

⁹⁷ *RIC II, Nerva* 56; *BMC III, Nerva* 87.

memurlarının İtalya içindeki ulaşımını sağlamak zorunda olan yerel idarelerden bu zorunluluğun kaldırılması⁹⁹ ve Yahudilerden alınan vergilerdeki usulsüzlüklerin giderilmesi¹⁰⁰ konuları sayılabilir¹⁰¹. Bütün bu icraat propagandasının yanı sıra ordudaki uyumu ifade eden CONCORDIA EXERCITVVM lejandı, birbirini sıkan iki el ile MS 69'daki iç savaştan sonra ilk kez Nerva döneminde sikkelerde gösterilmiş ve Nerva'nın hükümdarlığı boyunca devam etmiştir¹⁰². Bu lejand ve tasviri, ordudaki sadakati sağlama ve iç savaştan kaçınma kaygısının bir yansıması olarak görmek mümkündür.

MS 98'de Nerva öldüğünde Traianus hiçbir müdahale ile karşılaşmadan Roma'nın hükümdarı olmuştur¹⁰³. Bir sikkede toga giymiş Nerva, dünya hâkimiyetini temsil eden globusu¹⁰⁴ askeri kıyafetler içindeki Traianus'a teslim ederken görülmektedir¹⁰⁵. Benzer bir sikkede ise Traianus globusu senatodan almaktadır¹⁰⁶. Bu sikke tiplerinde olasılıkla hem barış ve uyumun Traianus ile güç kazandığı hem de hükümdarlığın Traianus'a geçiş biçimindeki legalite ön plana çıkarılarak politik istikrarın korunduğu mesajı verilmektedir. Ancak yasal onaylanmayla yetinmediği anlaşılan Traianus, belki de ilk eyaletli imparator olması nedeniyle önce Nerva'yı ve biyolojik babasını tanrılaştırmış¹⁰⁷ sonra da ilahi bağının görsel ifadesi olarak, birbirine bakan bu iki tanrı büstünü DIVI NERVAE ET TRAIANVS PAT lejandıyla bir sikkede betimlemiştir¹⁰⁸.

Nerva zamanında, yeni bir dönemin başladığına işaret eden Concordia¹⁰⁹, Securitas¹¹⁰, Fortuna¹¹¹, Felicitas¹¹², Pax¹¹³ personifikasyonları, Traianus zamanında da istikrarın korunduğunun görsel ifadesi olarak sikkelerde kullanılmaya devam etmiştir. Zira bu personifikasyonlarla senato, ordu, imparator arasındaki uyumun sürekli olacağını teminatı verilerek, refahın arttığı bu dönemde tüm halkın çıkarlarının korunacağına yönelik bir propaganda yapılmıştır¹¹⁴.

Militer güç ve yeteneğin son derece önemli bir değer olduğu Roma'da, Traianus'un askeri başarılarını ifade eden bazı sikke tiplerinde, halklar yenilgiye uğratılmış olarak çeşitli metaforlarla ya da muzaffer hükümdara işaret eden sembol ve unvanlarla betimlenmiştir¹¹⁵. Bu sikkelerden birinde,

⁹⁸ RIC II, Nerva 89.

⁹⁹ RIC II, Nerva 93.

¹⁰⁰ RIC II, Nerva 58; Shotter, 1983: 223; Baydur, 1998: 46.

¹⁰¹ Howgego, 1995: 72; Shotter, 1983: 218-223.

¹⁰² BMC III, Nerva 8; RIC II, Nerva 3; Heemstra, 2009: 74; Shotter, 1983: 223; Bennett, 2005: 38.

¹⁰³ Cassius Dio, *Roman History* LXVIII. 3-4.

¹⁰⁴ Bennett, 2005: 73.

¹⁰⁵ RIC II, Trajan 28; BMC III, Trajan 53; RSC II, Trajan 319.

¹⁰⁶ RIC II, Trajan 437.

¹⁰⁷ Baydur, 1998: 46.

¹⁰⁸ RIC II, Trajan 726; BMC III, Trajan 498.

¹⁰⁹ RIC II, Trajan 399.

¹¹⁰ RIC II, Trajan 415, 433.

¹¹¹ RIC II, Trajan 440, 441.

¹¹² RIC II, Trajan 13.

¹¹³ RIC II, Trajan 383.

¹¹⁴ Bennett, 2005: 73.

¹¹⁵ RIC II, Trajan 65, 89, 96, 98, 114, 138, 147, 190a, 208, 212, 222, 325, 331, 485, 549, 558, 560, 573, 586, 642, 676, 681.

Dacia personifikasyonu silahlardan oluşan bir yığınının üzerinde oturmakta ve yenilgisinin yasını tutmaktadır¹¹⁶. Başka bir sikkeye konu olan Dacia zaferinin betimlendiği etkileyici bir sahnede, nehir tanrısı Danuvius (Tuna) Roma müttefiki olarak gösterilmektedir¹¹⁷. Bu sahnede Danuvius, Dacia personifikasyonunu boğazından tutup sıkmakta bir taraftan da diziyile yere bastırmaktadır¹¹⁸. Armenia'nın yenilgisini temsil eden bir sikkede, etnik giysileriyle yerde oturan Armenialı esirler, askeri kıyafetler içinde ayakta duran Traianus'un etrafında betimlenirken, Traianus ile esirler arasındaki dikkat çekici boy farkı Roma'nın güç ve ihtişamını vurguluyor olmalıdır¹¹⁹. Başka bir sikkede ise Roma güdümündeki yeni Parthia kralı, imparator tarafından taçlandırılmaktadır¹²⁰. Bütün bu sikke tipleriyle daha geniş bir alana yayılan Roma otoritesinin görsel propagandası, DAC, DACIA CAPTA, PARTHIA CAPTA, REX PARTHIS DATVS gibi propagandanın ruhunu açıklayan lejandlarla da aydınlatılmıştır. Bu sikke tiplerindeki askeri ve politik propaganda Traianus'un MS 117'de ölümüne kadar sürmüş, bundan sonra aynı stratejiyi kendi dönemine has özelliklerle Hadrianus devam ettirmiştir.

Hadrianus öncelikle tahtın yasal vârisi olduğunu kanıtlamak için ayrı ayrı olmak üzere Traianus¹²¹ ve Jupiter'den¹²² birer globus aldığına yönelik görsel bir hikâye kurgulamış ve dönemin en kolay ulaşılan medyası olarak tanımlanabilecek sikkelerde bu hikâyeyi Traianus ile benzer biçimde kullanmıştır. Bu alegoriyle dünyanın hâkimi olduğunu ifade eden Hadrianus, Roma'ya bir barış dönemi yaşattığı iddiasıyla, daha çok askeri zaferlerden bahseden seleflerinin aksine ülkedeki barış, refah, güven ve adalet ortamını sikkelerine yansıtmıştır¹²³. Hadrianus'un bu söylemini destekleyen en kapsamlı tip, belki de SAEC(ulum) AUR(eum) (altın çağ) lejandının eşlik ettiği sikkedeki sahnedir¹²⁴. Bu sahnede, Hadrianus'un elinde tuttuğu globusun üzerinde bir anka kuşu görülmektedir. Küllerinden yeniden doğan anka kuşu altın çağın sonsuzluğunu müjdelerken SAEC(ulum) AUR(eum) lejandı konuya açıklık getirmektedir¹²⁵. Diğer taraftan bir barış dönemi yaşatmasına rağmen Hadrianus, orduyu her an savaşa hazır bir şekilde disiplinli bir eğitim altında tutmuş¹²⁶ ve bu durumun propagandasını da sikkelerden eksik etmemiştir. Hükümdarın disiplini anlamında kullanılabilecek DISCIPLINA AVG lejandıyla darp edilmiş bir sikkede, Hadrianus önde arkasında lejyon kartalı ve sancakları taşıyan üç asker bulunmaktadır¹²⁷. Bu sikke tipiyle yeteri kadar takdir edilmeyen askeri yönünü ön plana çıkarmaya çalışmış olmalıdır.

¹¹⁶ RIC II, Trajan 560.

¹¹⁷ Bu sikke tipindeki Danuvius, Dacia seferinden önce Tuna nehri üzerine inşa edilen büyük köprüyü temsil etmektedir (Hill, 1985: 90-91).

¹¹⁸ RIC II, Trajan 558; Hill, 1985: 90-91; Baydur, 1998: 47.

¹¹⁹ RIC II, Trajan 642.

¹²⁰ RIC II, Trajan 667.

¹²¹ RIC II, Hadrian 2.

¹²² RIC II, Hadrian 109.

¹²³ RIC II, Hadrian 6, 7, 50, 80, 2323.

¹²⁴ RIC II, Hadrian 136.

¹²⁵ Baydur, 1998: 52.

¹²⁶ Historia Augusta, Hadrianus 10-11.

¹²⁷ RIC II, Hadrian 746; BMC III, Hadrian 602.

Egemenlik döneminin çoğunu eyaletleri gezerek geçiren Hadrianus, nerede kriz baş göstermişse oraya yönelmiştir¹²⁸. Elbette ki gittiği yerlerdeki faaliyetlerini ele alan sikkeler darp edilmiştir. Örneğin ziyaret ettiği eyaletleri onarıp kalkındırdığı iddiasını taşıyan sikkelerden birinde Hadrianus, önünde diz çökmüş Achaia eyaleti personifikasyonunu elinden tutup kaldırırken görülmektedir ve bu metafor RESTITVTOR ACHAIAE SC lejandiyla onaylanmaktadır¹²⁹. Aynı sikke tipi Gallia¹³⁰, Afrika¹³¹, Hispania¹³² Bithynia¹³³, Arabia¹³⁴ ve Asia¹³⁵ gibi çoğu eyalet için de kullanılmıştır. Seleflerinin aksine Hadrianus sikkelerindeki bu eyaletler, boynu bükük ya da yenilmiş olarak değil, daha çok hükümdarı desteğiyle kalkındırılmış ve imparatorluğu oluşturan birer unsur olarak tasvir edilmiştir¹³⁶. Sonraki sikkelere yansıyan politik propagandadan, Antoninus Pius döneminde de Hadrianus dönemindeki istikrarın korunmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Antoninus Pius, Hadrianus'un sınırları koruma ve barış politikasını devam ettirdiğinden bu dönemde ciddi bir savaş olmamıştır. Ancak imparatorluk sınırlarında zaman zaman küçük çaplı isyanlar meydana gelmiş ve gerekli tedbirler alınmıştır. Ortaya çıkan isyanları görevlendirdiği komutanları sayesinde bastıran Antoninus Pius, daha çok Roma'da kalarak saltanatının sonuna kadar devletin sosyo-ekonomik ve kültürel işleri ile meşgul olmuştur. Bu yüzden olmalı ki yeni hükümdarın MS 138'de tahta çıkmasıyla Asia, Aleksandria, Afrika, Cappadocia, Mauretania gibi eyalet ve vasal krallıklar Antoninus Pius'a altın taçlar göndermiştir¹³⁷. MS 139'da eyalet personifikasyonlarının uzattığı taçların betimlendiği sikkeler bu konuya değiniyor olmalıdır¹³⁸. Her ne kadar Antoninus Pius zamanında Britannia savaşı yaşanmış ve savaşın başarısı sikkelere yansımış¹³⁹ olsa da aslında bu dönemdeki anlaşmazlıklar genelde diplomatik yollarla çözülmüştür. Nitekim Germen kavmi Quadların ve Armenialıların başına da Roma taraftarı krallar

¹²⁸ Baydur, 1998: 50-51.

¹²⁹ RIC II, Hadrian 938.

¹³⁰ RIC II, Hadrian 324; BMC III, Hadrian 878; RSC II, Hadrian 1247.

¹³¹ RIC II, Hadrian 941; BMC III, Hadrian 1789.

¹³² RIC II, Hadrian 952.

¹³³ RIC II, Hadrian 947.

¹³⁴ RIC II, Hadrian 943.

¹³⁵ RIC II, Hadrian 945.

¹³⁶ Howgego, 1995: 83.

¹³⁷ Baydur, 1998: 54.

¹³⁸ RIC III, Antoninus Pius 579; BMC IV, Antoninus Pius 1179; RIC III, Antoninus Pius 577; BMC IV, Antoninus Pius 1181; RIC III, Antoninus Pius 574; BMC IV, Antoninus Pius 1175; RIC III, Antoninus Pius 583; BMC IV, Antoninus Pius 1190; RIC III, Antoninus Pius 580; BMC IV, Antoninus Pius 1185.

¹³⁹ Bu olayı ima eden sikkelerde kucağında mızrak, sol elinde asker sancağı ve kolunun altında kalkanı ile kayaların üzerine oturan Britannia Personifikasyonu, Antoninus Pius'un define çelenkli başıyla verilmekte ve Britannia'nın Antoninus Pius karşısındaki yenilgisine işaret etmektedir (RIC III, Antoninus Pius 742). Hemen hemen aynı sahnenin Jüpiter'in taçı olan, ışın taçlı Antoninus Pius'un başıyla verilmesi ise bu zafere tanrısal bir imaj kazandırma isteğinde olduğunu göstermektedir (RIC III, Antoninus Pius 930). Kaya yığınının üzerine oturmuş aldığı yenilginin yasını tutan Britannia, dünyayı elinde tutan imparatoru taçlandıran Victoria (RIC III, Antoninus Pius 897), çevresindeki BRI—TAN lejandiyla zafer çelengini uzatan Victoria (RIC III, Antoninus Pius 719) betimleri de yine Antoninus Pius'un bu zaferini yüceltmek ve rakiplerine gözdağı vermek için sikkelerde kullandığı sahnelerdir.

getirilerek sorunlar çözülmüştür¹⁴⁰. Armenia sorununun halledildiğini gösteren bir sikkede, imparator krala taç giydirirken REX ARMENIS DATVS lejandı Armenia'ya kral atandı demektir¹⁴¹. REX QUADIS DATVS lejandı başka bir sikkede ise Quad sorununun çözüldüğü propagandası yapılmaktadır¹⁴². MS 139'dan itibaren Antoninus Pius sikkelerinde görülen Marcus Aurelius portreleri de Roma tahtına çıkacak kişinin önceden belirlendiği yönündeki imparatorluk politikasını açıkça ortaya koymaktadır¹⁴³.

MS 161'de tahta geçen Marcus Aurelius'un ilk sikke darplarında, ortak hükümdar Lucius Verus ile aralarındaki uyum, ayakta el sıkışan imparatorların tasvirine eşlik eden CONCORDIAE AVGVSTOR TR P XV lejandıyla vurgulanmıştır¹⁴⁴. Hükümdarlığının başından itibaren ayaklanmalarla karşı karşıya kalan Marcus Aurelius'un sikkelerinde, çoğunlukla başarılarından dolayı ordunun yüceltiği görülmektedir. Marcus Aurelius tahta geçtikten çok kısa süre sonra doğuda güçlenen Parthlar, Roma kuvvetlerini yenerek Armenia'yı işgal edince, Lucius Verus komutasındaki bir ordu Parthia ve Armenia üzerine sevk edilmiştir. MS 163'de Parthlar yenilince Armenia tahtına Roma yanlısı Parth bir prens getirilmiş ve bu zaferin onuruna her iki imparatora *Armeniacus* unvanı verilirken bu durum sikkelere yansıtılmıştır¹⁴⁵. Lucius Verus'un emri altındaki komutanlar MS 164'te Mezopotamya'yı, MS 165'te Seleucia ve Ctesiphon'u işgal ettikten sonra Parthia seferi MS 166'da sona ermiştir¹⁴⁶. Sonraki yıl iki hükümdar Parthicus unvanını alıp büyük bir zafer alayı düzenlemiş ve çok sayıda metaforik sikke darp ettirmiştir¹⁴⁷.

Lucius Verus'un ön yüzde yer aldığı bir sikkenin arka yüzünde yüksek bir platformda oturan imparator Armenia'ya atadığı yeni kralı taçlandırırken gösterilmekte REX ARMEN DAT (Armenia'ya kral atandı) lejandı da bu sahneyi daha somut hale getirmektedir¹⁴⁸. Başka bir sikkede mağlup Armenia personifikasyonu ve arkasındaki tropaeum, Roma'nın Armenia'yı yeniden hakimiyet altına almasına atıfta bulunmaktadır¹⁴⁹. Marcus Aurelius'un üçüncü konsüllüğü sırasında darp edilen başka bir sikkede söz konusu zafer, askeri sembollerle yeniden canlandırılmıştır. Bu sahnede Victoria ganimet heykelini elinde tutarken mağlup Armenialı elleri arkadan bağlı bir şekilde yerde oturmaktadır¹⁵⁰. Armenialının, Victoria ve elinde taşıdığı tropaeuma sırtı dönük bir şekilde gösterilmesi askeri onurunu kaybettiği ve zaferin artık Roma'ya ait bir şekilde geride kaldığını gösteriyor olmalıdır.

Marcus Aurelius'un askeri propagandasında, Parthia zaferinde olduğu gibi Tuna sınırındaki seferin sonucunu yansıtan sikkelerde de tropaeum'ların

¹⁴⁰ Bryant, 1895: 51.

¹⁴¹ RIC III, Antoninus Pius 619.

¹⁴² RIC III, Antoninus Pius 620.

¹⁴³ BMC IV, Antoninus Pius 24-31.

¹⁴⁴ RIC III, M. Aurelius 7; Birley, 2001: 117; Mclynn, 2009: 125.

¹⁴⁵ RIC III, M. Aurelius 78.

¹⁴⁶ Historia Augusta, Marcus Aurelius 8-9.

¹⁴⁷ Historia Augusta, Marcus Aurelius 8-9;

¹⁴⁸ RIC III, M. Aurelius 512.

¹⁴⁹ RIC III, M. Aurelius 86.

¹⁵⁰ RIC III, M. Aurelius 890.

ve ganimet silahlarının yer aldığı sahneler, bu sefer DE SARMATIS¹⁵¹ DE GERMANIS¹⁵² gibi lejandlarla ön plana çıkmıştır¹⁵³. GERMANIA SVBACTA (Germania'ya boyun eğdirildi) lejandının eşlik ettiği tropaeum'un önünde yas tutan esir¹⁵⁴ yine Germen kabilelerinin yenilgisine GERM(ANIA) SARM(ATIA) lejandlarıyla işaret eden sikkelerdeki Securitas personifikasyonu¹⁵⁵, Roma'nın sekiz yıl savaştığı Tuna sınırındaki Germen kabilelerine boyun eğdirdiği ve Roma'ya güveni getirdiğinin propagandasıdır.

Askeri güç propagandasının yanı sıra veraset olayı da Marcus Aurelius ve Commodus'un birlikte ya da farklı yüzlerde darp edildiği sikkelerle ilan edilmiş, gelecekteki Roma hükümdarının kim olacağı *Princeps Iuventutis* lejandıyla belirtilmiştir¹⁵⁶. Babasıyla birlikte German kabileleriyle savaşmak üzere Tuna sınırında bulunan Commodus, babasının ölümüyle komutayı üstlenerek Germanialılarla Roma lehine bir antlaşma yaptıktan sonra Roma'ya dönmüştür¹⁵⁷.

MS 180'de artık Roma'nın tek hakimi olan Commodus'un Germania kabilesi Marcomanlarla yaptığı politik anlaşma sikkelerinde büyük bir zafer gibi gösterilmiştir. *Fortuna Redux*¹⁵⁸, *Virtus*¹⁵⁹, *Victoria*¹⁶⁰, *Roma*¹⁶¹, *Minerva*¹⁶², *Tropaeum* ve esir¹⁶³ gibi militer temalar içeren tiplerle¹⁶⁴, Tuna seferindeki başarısı görsel bir şova dönüşmüştür. Daha sonra yeni hükümdarın askeri başarısından doğan barış politikası, *Victoria*¹⁶⁵ ve *Pax*¹⁶⁶ tipleriyle betimlenerek Roma halkının güvende olduğu *Securitas Publica*¹⁶⁷, halkın refahı *Felicitas*¹⁶⁸, gibi Romalıların tanıdığı ve kendilerince pozitif anlamlar yükledikleri tiplerle pekiştirilmiştir¹⁶⁹. MS 184'te başlayıp MS 185'te Roma'nın galibiyetiyle sona eren Britannia müdahalesi ise Commodus dönemindeki en önemli askeri zaferdir. Britannia seferinin başarı ile sonuçlanmasının ardından Commodus, Britannicus unvanını almış, hâkimiyet döneminin sonuna kadar bu unvanı sikkelerde genellikle BRIT şeklinde kısaltarak kullanmıştır¹⁷⁰. Elbette Commodus'un sikkelerde propagandasını yaptığı tek konu askeri başarıları değildir.

Marcus Aurelius döneminde başlayan Commodus döneminde had safhaya çıkan kıtlık da Commodus sikkelerine yansımıştır. Yüksek bir

¹⁵¹ RIC III, M. Aurelius 1185-1190.

¹⁵² RIC III, M. Aurelius 1179-1184, 1213.

¹⁵³ Mattingly, 1960: 169.

¹⁵⁴ RIC III, M. Aurelius 1023-1027, 1049.

¹⁵⁵ RIC III, M. Aurelius 325.

¹⁵⁶ RIC III, M. Aurelius 600.

¹⁵⁷ Tekin, 2011: 256.

¹⁵⁸ RIC III, Commodus 295. Fortuna Redux için bkz. (Mclynn, 2009: 424-425).

¹⁵⁹ RIC III, Commodus 296.

¹⁶⁰ RIC III, Commodus 3.

¹⁶¹ RIC III, Commodus 1, 5.

¹⁶² RIC III, Commodus 4.

¹⁶³ RIC III, Commodus 9.

¹⁶⁴ Mattingly – Sydenham, 1930: 356.

¹⁶⁵ RIC III, Commodus 20a.

¹⁶⁶ RIC III, Commodus 17-18.

¹⁶⁷ RIC III, Commodus 23.

¹⁶⁸ RIC III, Commodus 15.

¹⁶⁹ Mattingly – Sydenham, 1930: 357.

¹⁷⁰ RIC III, Commodus 124, 196, 213, 452, 465, 500, 513, 528.

kürsüde oturup bir vatandaşa gıda yardımında bulunan Commodus, LIB(eralitas) AVG(usti) IIII lejandıyla dördüncü kez cömertliğini gösterdiğine dikkat çekerek, durumu kendi lehine çevirmeye çalışmıştır¹⁷¹. Sikkelerle gösterilen bu olumlu tablonun aksine Commodus dönemi, Roma için bir kaos dönemi olmuş ve sonunda öldürülen Commodus'un anısı lanetlenerek heykelleri kırılmış hatta adı anıtlardan silinmiştir¹⁷².

Commodus'tan sonra kısa süre tahtta kalan Pertinaks, *Laetitia* (Sevinç) personifikasyonunu, LAETITIA TEMPORVM lejandıyla sikkelerde kullanmış ve yeni imparatorun büyük bir sevinçle karşılandığını duyurmuştur¹⁷³. Ancak bu propaganda işe yaramamış olmalı ki Pertinaks üç ay sonra öldürülmüş¹⁷⁴ ve yerine askerleri rüşvetle satın alan Didius Iulianus geçmiştir¹⁷⁵. Arkasındaki asker desteğini ve fikir birliğini CONCORD(IA) MILIT(VM) lejandı ve Concordia personifikasyonu¹⁷⁶ ile göstererek yerini korumaya çalışmış olsa da Septimius Severus MS 192'de hükümdar olunca, Didius Iulianus da tahttan indirilerek öldürülmüştür¹⁷⁷.

MS 193'te askerlerinin desteğiyle tek imparator olan Septimius Severus, ilk olarak Pertinaks'ı tanrılaştırarak adına sikkeler darp ettirmiş, katillerini cezalandırma sözü vererek kendi hükümdarlığını meşrulaştırma çabasına girmiştir¹⁷⁸. İktidar mücadelesine girdiği Percennius Niger ve doğudaki destekçilerini alt eden Septimius Severus, doğunun da artık hakimiyet altına alındığını, PARTHICVS ARABICVS, PARTHICVS ADIABENICVS unvanlarının kısaltılmış olarak eşlik ettiği esirlerle sikkelerde göstermiştir¹⁷⁹. Doğudaki zaferlerinin özetlendiği diğer tiplerde PARTHICVS ARABICVS, PARTHICVS ADIABENICVS ve PARTHICVS MAXIMVS unvanları sabit kalırken militer betimler çeşitlenmiş, esirlerin yanı sıra tropaeum ve elindeki zafer tacıyla ilerleyen Victoria ikonlarıyla zafer imajı desteklenmiştir¹⁸⁰. Askeri destekle hükümdar olan Septimius Severus, giderek güçlenen askerler dışında kimsenin önemsenmesine gerek olmadığını düşündüğünden olmalı ki askerlerin yüceltildiği sikkeler darp ettirmiştir¹⁸¹. Özellikle kendisini destekleyen lejyonları onurlandırmak ve diğer lejyonların sempatisini kazanmak için ilk yıllarında basılan sikkelerde, LEG(io) lejandıyla birlikte lejyon kartalı ve iki tarafında sancaklar resmedilmiştir¹⁸². Yeni bir hanedan oluşturma fikrini halkta uyandırma ihtiyacı, Septimius Severus sikkelerinde yeniden ortaya çıkmıştır. Nitekim Caracalla ve Geta'nın karşılıklı portreleriyle darp edilen AETERNI(tas) IMPERI(i) lejandı, hükümdarlığın devamının garantiye alındığını göstermektedir¹⁸³. MS 209'da Roma'nın zaferiyle

¹⁷¹ RIC III, *Commodus* 300; Baydur, 1998: 59.

¹⁷² *Historia Augusta, Commodus* 18-20.

¹⁷³ *Historia Augusta, Commodus* 18-20; RIC IV.1, *Pertinax* 17, 25, 33.

¹⁷⁴ *Historia Augusta, Pertinax* 14-15.

¹⁷⁵ *Historia Augusta, Didius Iulianus* 3-4.

¹⁷⁶ RIC IV.1, *Didius Iulianus* 1, 5, 11, 14.

¹⁷⁷ *Historia Augusta, Didius Iulianus* 8.

¹⁷⁸ Howgego, 1995: 82.

¹⁷⁹ RIC IV.1, *Septimius Severus* 495; Birley, 2002: 116.

¹⁸⁰ RIC IV.1, *Septimius Severus* 41, 55, 58, 62-64, 76, 90, 153, 176, 184, 185, 321, 346, 466, 495, 696a; Manders, 2012: 85.

¹⁸¹ Cassius Dio, *Roman History*, LXXVII, 15.

¹⁸² RIC IV.1, *Septimius Severus* 2-17; Mattingly – Sydenham, 1936: 80-81.

¹⁸³ Baydur, 1998: 64.

sonuçlanan Britannia savaşının ardından Septimius Severus, BRITANNICVS unvanı almış ve iki oğlu ile birlikte çok sayıda sikkede bu askeri başarıyı sahiplenmiştir¹⁸⁴. Septimius Severus'un sikkelere de yansıyan veliaht politikası işe yaradığı olmalı ki MS 211'deki ölümüyle yerine oğlu Caracalla geçmiştir.

Caracalla döneminde darp edilen sikkede tiplerinde en önemli rol tanrı/tanrıçalara verilmiş ve politik açıdan tanrısal bağ ağır bir biçimde vurgulanmıştır¹⁸⁵. Bu sikkede tipleri bir taraftan Caracalla'nın insanlar arasında en dindar kişi olduğu¹⁸⁶ diğer taraftan tanrı ve tanrıçaların desteğini aldığı iddiasını taşımaktadır¹⁸⁷. Antik yazarlar tarafından askeri yönü eleştirilse¹⁸⁸ de Caracalla'nın sikkede tiplerindeki en önemli ikinci tema, askeri konulardır¹⁸⁹. Bu bağlamda Caracalla dönemindeki birçok sikkede, tanrıça Victoria ya tek başına ya da VICTORIA lejandıyla birlikte zaferleri tanımlamıştır¹⁹⁰. Caracalla'nın ilk aşamadaki birkaç sikkede Parthlara karşı kazanılan zafer ele alınmıştır¹⁹¹. Ancak bu sikkelerindeki zafer, Caracalla'nın kendi askeri dehasının bir sonucu olmayıp, babasının Parthlara karşı düzenlediği sefere kendisinin de katıldığına işaret ediyor olmalıdır¹⁹². MS 213-217 dönemine tarihlenen sikkelerde ise Caracalla'nın kendi Parthia zaferine dikkat çekilerek¹⁹³ belki de askeri yetersizliğinin üstü örtülmeye çalışılmıştır. Caracalla'nın Germania zaferini yansıtan sikkeler VICTORIA GERMANICA lejandıyla sadece iki tipte betimlenirken¹⁹⁴ Britannia zaferini ima eden sikkede tipleri çeşitlilik göstermiştir¹⁹⁵. Caracalla sikkelerinde, MS 198-210 arasında olduğu gibi MS 212-217 arasındaki yıllarda da zafer temasıyla ilgili konular işlenmiş ve gerek askeri kıyafetler içindeki imparator gerek quadriga üzerindeki imparator ve gerekse yenilmiş bir düşman imajı her iki dönemde de görülmektedir¹⁹⁶. Söz konusu sikkede tiplerinin yayılmasıyla sadece imparatorun gücü kanıtlanmamış aynı zamanda hükümdarın başarıları hakkında da Roma halkı ikna edilmeye çalışılmıştır. MS 212-217 arasındaki dönemde Concordia Militum¹⁹⁷ (Askerlerin Uyumunu) ve Fides Militum'u¹⁹⁸ (Askerlerin Sadakati) vurgulayan bazı sikkede tipleri göze çarpmaktadır. Bu mesajlar orduda yükselen gerilimin sona erdiğini doğrudan gösteren bir propaganda sloganıdır¹⁹⁹. Ne var ki Caracalla'nın üst düzey askerlerin komplosuyla MS 217'de öldürülmesi ve

¹⁸⁴ *Historia Augusta, Septimius Severus*, 18; Birley, 2002: 180.

¹⁸⁵ Manders, 2012: 228.

¹⁸⁶ Cassius Dio, *Roman History*, LXXVIII, 16.

¹⁸⁷ *RIC IV.1, Caracalla* 2, 7-12, 18, 19, 21, 22, 25, 42, 47, 71, 182, 184, 185, 192-194, 206A,-208, 222, 228, 238-243, 251-261, 274-282, 284-295, 301, 306, 312, 319B.

¹⁸⁸ Cassius Dio, *Roman History*, LXXVIII. 13-14.

¹⁸⁹ Manders, 2012: 228.

¹⁹⁰ Manders, 2012: 242.

¹⁹¹ *RIC IV.1, Caracalla* 78, 144a, 144b, 168A.

¹⁹² Manders, 2012: 242.

¹⁹³ *RIC IV.1, Caracalla* 297a, b, c, d, e, 297e, 298a, b, 299a, b, c, d, e, 314a, b, 315a, b.

¹⁹⁴ *RIC IV.1, Caracalla* 237, 316.

¹⁹⁵ *RIC IV.1, Caracalla* 169, 172, 172A, 173, 174.

¹⁹⁶ *RIC IV.1, Caracalla* 96, 257a, b, 270a, b, c, d, 271, 453a, b, 544.

¹⁹⁷ *RIC IV.1, Caracalla* 232, 233.

¹⁹⁸ *RIC IV.1, Caracalla* 266, 267.

¹⁹⁹ Lee, 2007: 65.

Macrinus'un onun yerine geçmesi, gerçeğin çok farklı olduğunu göstermektedir²⁰⁰.

Caracalla'dan sonra, aristokrat sınıfından olmayan, vaat ettiği gibi askerleri ödüllendiremeyen Macrinus'un hükümdarlığı hem senatoda hem de orduda rahatsızlığa yol açmıştır²⁰¹. MS 218'de Parthlarla yapılan savaşta kesin bir sonuç alınmayıp barış antlaşması yapılıncaya, gerilim giderek artmış olmasına rağmen seleflerinde olduğu gibi FIDES MILITVM sikkeleri darp edilerek askerlerin hükümdara sadık olduğu mesajı verilmiştir²⁰². Macrinus'un sıkı disiplininin hoşnut olmayan ordu umudunu Elagabalus'a bağlayınca, Macrinus halkı kendi tarafına çekmek için yardımda bulunmuş ve bu yardımı LIBERALITAS AVG lejandıyla sikkelere darp ettirerek cömert hükümdar imajı yaratmaya çalışmıştır²⁰³. Fakat başarılı olamayıp MS 218'de hem kendisinin hem de oğlunun ölümüne yol açan nefreti ortadan kaldıramamıştır²⁰⁴.

Büyük annesi Iulia Moesa tarafından, Caracalla'nın gayri meşru oğlu olduğu iddiasıyla tahta çıkarılan Elagabalus²⁰⁵ ise Roma için yine bir hayal kırıklığı olmuştur. Yaklaşık dört yıllık hükümdarlığı boyunca askeri ya da ekonomik açıdan önemli bir politika yürütememiştir. İmparatorluğun geniş sınırlarında güneş tanrısı kültünü yayan Elagabalus'un, rahip hükümdar kimliğini ön plana çıkardığı ve bununla tanınmaya çalıştığı anlaşılmaktadır²⁰⁶. Bu fanatik tutumun Roma'da büyük rahatsızlığa neden olduğunun farkına varan Iulia Moesa, bu sefer diğer torunu Severus Aleksander'in imparator tarafından halef ilan edilmesini sağlamıştır²⁰⁷. Gelecekteki hükümdar belirlenince, Elagabalus MS 222'de öldürülmüş yerine Severus Aleksander yeni imparator olmuştur²⁰⁸.

Severus Aleksander hükümdar olduktan hemen sonra Elagabalus'un Roma'ya getirdiği Doğu kültünü kaldırarak Jupiter'i baş tanrı konumuna taşımış ve Roma'ya getirilen kutsal siyah taş da Emesa'daki tapınağa geri göndermiştir²⁰⁹. Severus Aleksander'in ilk yılları akılcı ve barışçıl politikaların izlendiği²¹⁰, olaysız bir dönem olduğundan sikke tipleri de çoğunlukla geleneksel karakterlidir. MS 222-228 yılları arasında Jupiter, Mars, Sol, Romulus, Aequitas, Annona, Felicitas, Fortuna Liberalitas, Libertas, Pax, Providentia, Salus ve Virtus gibi tanrı ve personifikasyonlar düzenli olarak sikkelerinde görülmektedir²¹¹. Zira Severus Aleksander'in, Vespasianus ve Nerva gibi bir politika izlemeye çalıştığını özellikle özgürlük, adalet ve dürüstlük sloganlarının yer aldığı sikkelerinde görmek mümkündür²¹². Zira

²⁰⁰ Herodian, IV. 13, 5-7; Herodian, IV. 14, 2; *Historia Augusta, Caracalla* 6-9; Cassius Dio, *Roman History*, LXXIX, 5-6.

²⁰¹ *Historia Augusta, Macrinus* 2; Cassius Dio, *Roman History*, LXXIX, 9.

²⁰² Campbell, 2007: 20; *RIC IV.2, Macrinus* 67.

²⁰³ *RIC IV.2, Macrinus* 79.

²⁰⁴ Herodian, V. 4, 12.

²⁰⁵ Herodian, V. 3, 10; *Historia Augusta, Elagabalus* 1.

²⁰⁶ Manders, 2012: 146-148.

²⁰⁷ Herodian, V. 7, 1-4.

²⁰⁸ Herodian, V. 8, 8-10; Cassius Dio, *Roman History*, LXXX, 21-1, 1.

²⁰⁹ Icks, 2009: 112.

²¹⁰ Herodian, VI.1.1- VI.1.10.

²¹¹ Mattingly – Sydenham, 1938: 64.

²¹² Campbell, 2007: 22.

Vespasianus, Nero'nun neden olduğu bir iç savaştan sonra imparator olmuş ve Roma'yı eski prestijine kavuşturmuştur. Nerva ise Domitianus'un yarattığı kaos ortamından Roma'yı çıkarmayı başarmıştır. Bu yüzden Elagabalus'u Nero ve Domitianus ile bir tutan Severus Aleksander, kendisini de iyi imparatorlar olarak bilinen Vespasianus ve Nerva ile kıyaslamış olmalıdır. Elagabalus'un baskıcı politikasının geride kaldığı ve Roma'nın Severus Aleksander'in hâkimiyetiyle özgürlüğüne kavuştuğu, Libertas'ın elindeki *pileus* (özgürlük şapkası) betimiyle bir sikke tipinde özetlenmiştir²¹³. MS 228'e kadar geçen bu dönemde Roma'nın sonsuzluğu ve sağduyusunun propagandası yapılmış ve askeri tipler sikkelerde pek görülmemiştir²¹⁴. Hatta bu döneme tarihlenen Mars betimlerinin bile elinde barışın sembolü olan zeytin dalı görülmektedir²¹⁵. Ancak MS 228'de doğuda baş gösteren Parth tehlikesiyle birlikte askeri tipler görülmeye başlamıştır²¹⁶. Bu tarihten sonra Mars mızrak ve kalkanlı tasvir edilirken MS 230'da darp edilen bir sikke tipinde askeri kıyafetler içindeki imparator sol elinde mızrak sağ elinde globus'u yani dünyanın hakimiyetini tutmaktadır²¹⁷. Yine MS 230'da Victoria tarafından taçlandırılan imparator betimi²¹⁸ de henüz sefere çıkılmadan sikkelere resmedilmiş tiplerdendir. Doğu seferi başlamadan darp edilen bu sikke tipleri seferin başarıyla sona ereceği mesajını vermek için tasarlanmış propagandanın bir parçası olarak düşünülebilir. Böylece düşmana gözdağı verilirken Roma ordusuna da askeri hünerleri hatırlatılarak motive edilmiş olmalıdır. İmparatorun Parth seferi için harekete geçmesi, at üzerindeki hükümdarın önünde koşan Victoria ve PROPECTIO AVGV-STI lejandıyla gösterilirken²¹⁹, VICTORIA AVGVSTI lejandı ve Victoria'nın tuttuğu kalkanın üzerindeki VOT X²²⁰ yazısıyla²²¹, Parthlara karşı elde edilen askeri başarının propagandası sikkelere yansıtılmıştır. Görsel dilde her şey yolundaymış gibi yansıtılsa da aslında imparator ve ordunun doğuda olmasını fırsat bilen Germanler kuzey sınırına saldırmış ve MS 233'de Roma'ya dönen hükümdar bir yıl sonra kuzeye sınırına yönelmiştir. Ren nehrini geçmesine rağmen stratejik bir hata yapan Severus Aleksander, Germanlerle savaşmak yerine para karşılığında uzlaşma yolu arayınca durumu onur kırıcı bulan askerler ayaklanarak onu öldürmüştür²²². Böylece art arda gelen asker imparatorlarla birlikte yarım yüzyıl süren iç savaş ve çekişmelerin önü açılmıştır. Bu dönemde darp edilen sikkelerde askeri konular ağırlık kazanarak imparatorların politik propagandası askeri başarılar üzerinden yürütülmüştür.

Sonuç

Geç Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren egemen kişi portreleriyle birlikte detaylandırılan sikke tipleri, Principatus Dönemi'nde giderek ağırlık kazanmış,

²¹³ RIC IV.2, *Severus Alexander* 11d, 95, 156.

²¹⁴ Hopkins, 1907: 132.

²¹⁵ RIC IV. 2, *Severus Alexander* 22, 159.

²¹⁶ Hopkins, 1907: 132-133.

²¹⁷ RIC IV. 2, *Severus Alexander* 246, 226.

²¹⁸ Hopkins, 1907: 133.

²¹⁹ RIC IV.2, *Severus Alexander* 596.

²²⁰ VOT X: İmparatorun hâkimiyetinin onuncu yılını temsil etmektedir.

²²¹ RIC IV.2, *Severus Alexander* 217.

²²² Herodian, VI. 7.6- VI. 9.7.

zaman ilerledikçe de savaşların yoğunluğuna bağlı olarak sikkeler üzerindeki sivil olaylar azalırken askeri olaylar sıklıkla betimlenmiştir. Principatus Dönemi'yle beraber sikkelerde kullanılan personifikasyon ve açıklayıcı lejandlarla sikke dili, daha belirgin bir kimlik kazanarak eğitilmiş zümrenin anlayacağı bir obje olmaktan çıkmıştır. Sikkeler üzerindeki imparator portreleri de gerek hakimiyet altındaki topraklarda gerek dış devletlerde, Roma'nın tek erki olan hükümdarın politik bağlamda tanınmasında simgesel gücün aynası olmuştur.

İmparatorlar sürekli olarak sikkeler üzerindeki betim ve lejandlar aracılığıyla politik güç mesajları vermiştir. Özellikle Augustus'tan başlayarak kazanılan zaferi temsil eden sahneler, devletin gücüne işaret etmiş yaratılan bu güç kültü gerek iç gerek dış politikada bir manipülasyon aracı olarak kullanılmıştır. Ayrıca sikkeler, iç savaş dönemlerinde rakiplerin bertaraf edilmesi ve iktidar meşruiyeti için kullanılırken, rekabet sona erdiğinde ise başa geçen imparatorların askeri ve sosyal başarılarını yansıtmıştır. Eyaletli ya da alt sınıflardan gelen imparatorlar gerek tanrı ve kahramanlara bağladıkları soylarını gerek askeri başarılarını gerekse karakterlerini temsil eden, çeşitli ikonların betimlendiği sikkeler aracılığıyla iktidar meşruiyeti kazanmaya çalışmıştır. İmparatorun cömertliği, halka gösterdiği ilgi, orduyla ilişkisi ve mimari faaliyetleri sikkeler aracılığıyla duyurulmuş ve hükümdarlığı pekiştirilmeye çalışılmıştır.

Diğer taraftan savaşların sıklığına bağlı olarak Principatus Dönemi'nde sikkelerin yoğun olarak askeri ödemeler için de kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda Roma'nın, bu sikkeler üzerindeki zafer temalı ikonografileri orduda bir motivasyon aracı olarak kullanmış olması da muhtemeldir. Zira bu dönemde güçlü bir politik dil kazanan sikkeler, hem günlük hayatta sürekli karşılaşılan sistematik bir politik propaganda hem de hakimiyet altındaki geniş coğrafyayı kontrol altında tutmak için önemli bir araç olarak kullanılmış.

374

OANNES
4 (2)

Kaynakça

Kısaltmalar

BMC: *Coins of the Roman Empire in the British Museum.*

RIC: *The Roman Imperial Coinage.*

RSC: *Roman Silver Coins.*

Antik Kaynaklar

Augustus, 1967. *Res Gestae Divi Augusti, The Achievement of the Divine Augustus*, Trans.: P. A. Brunt, J. M. Moore, Oxford University Press, Oxford.

Cassius Dio, 1916- 1955. *Dio's Roman History*, Vol. IV, Books 41-45, Vol. V, Books 46-50, Vol. VI, Books 51-55, Vol. VII, Books 56-60, Vol. VIII,

- Books 61-70, Vol. IX, Books 71-80, Trans.: Earnest Cary, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London, Harvard University Press, Massachusetts, G.P. Putnam's Sons, New York.
- Cicero, 1957. *Philippics*, Trans.: Walter C. A. Ker, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, William Heinemann Ltd, London.
- Herodian, 1980. Vol. II, Books 5-8, Trans.: C.R. Whittaker, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London, Harvard University Press, Cambridge.
- Herodian, Vol. I, Books 1-5, Kaynak: <https://www.livius.org/sources/content/herodian-s-roman-history/> (Çevrimiçi: 30.11.2021).
- Historia Augusta*, 1991-1993, Vol. I, II. Trans.: David Magie, Harvard University Press, Cambridge.
- Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma*, 2002. Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul.
- Plutarch, 1920. *Plutarch's Lives: Demetrius and Antony, Pyrrhus and Caius Marius*, Vol. IX, Trans.: Bernadotte Perrin, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London, G.P. Putnam's Sons, New York.
- Strabon, 2000. *Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası*, XII-XIV, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Suetonius, 1914-1920. *The Lives of Caesars: Julius, Augustus, Tiberius, Gaius, Caligula*, Vol. I, Books 1-4, *Claudius, Nero, Galba, Otho, Vitellius, Vespasian, Titus, Domitianus*, Vol. II. Books 5-8, Trans.: J. C. Rolfe, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London, Putnam's Sons, New York.
- Tacitus, 2004. *The Annals*, Trans.: A. J. Woodman, Hackett Publishing Company, Cambridge.

Modern Kaynaklar

- AYDEMİR, L., 2012. *Roma İmparatorluğu Zafer Sikkeleri (M.Ö. 27-M.S. 235)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- BAYDUR, N., 1998. *Roma Sikkeleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- BENNETT, J., 2005. *Trajan Optimus Princeps*, Routledge, London and New York.
- BIRLEY, A. R., 2001. *Marcus Aurelius a Biography*, Routledge, New York.
- BIRLEY, A. R., 2002. *Septimius Severus: The African Emperor*, Routledge, London and New York.
- BOND, S. M., 1957. "The Coinage of the Early Roman Empire", *Greece & Rome, Second Series*, Vol. 4, No. 2, ss. 149-159.

- BRYANT, E. E., 1895. *The Reign of Antoninus Pius*, Cambridge University Press, London.
- CAMPBELL, B., 2002. *War and Society in Imperial Rome 31 BC-AD 284*, Routledge, London and New York.
- CAMPBELL, B., 2007. "The Severan Dynasty", *The Cambridge Ancient History*, Vol. XII, Ed.: Alan K. Bowman, Peter Garnsey, Averil Cameron, Cambridge University Press, New York, ss. 1-27.
- CHAMPLIN, E., 2003. *Nero*, Harvard University Press, London.
- CHARLESWORTH, M. P., 1937. "Flaviana" *The Journal of Roman Studies*, Vol. 27, ss. 54-62.
- COOK, S. A., Adcock, F.E., Charlesworth, M.P., 1934. *Cambridge Ancient History, The Augustan Empire 44 B.C.- A.D. 70*, vol. X, Cambridge University Press, Cambridge.
- GINSBURG, J., 2006. *Representing Agrippina: Construction of Female Power in the Early Roman Empire*, Oxford University Press, New York.
- GRANT, M., 1958. *Roman History from Coins*, Cambridge at University Press, New York.
- GRIFFIN, M. T., 1987. *Nero the End of Dynasty*, Routledge, New York.
- HAMMOND, M., 1963. "Res olim dissociabiles: Principatus ac Libertas: Liberty under the Early Roman Empire", *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 67, ss. 93-113.
- HEEMSTRA, M., 2009. *How Rome's administration of the Fiscus Judaicus accelerated the parting of the ways between Judaism and Christianity: rereading 1 Peter, Revelation, the Letter to the Hebrews, and the Gospel of John in their Roman and Jewish contexts*. s.n. Kaynak: https://www.academia.edu/64926176/How_Romes_administration_of_the_Fiscus_Judaicus_accelerated_the_parting_of_the_ways_between_Judaism_and_Christianity_rereading_1_Peter_Revelation_the_Letter_to_the_Hebrews_and_the_Gospel_of_John_in_their_Roman_and_Jewish_contexts (Çevrimiçi: 30.11.2021).
- HILL, P. V., 1985. "Buildings and Monuments of Rome on the Coins of the Second Century (AD 96-192): PART 2", *The Numismatic Chronicle (1966-)*, Vol. 145, ss. 82-101.
- HOPKINS, R. V. N., 1907. *The Life of Alexander Severus*, Cambridge at the University Press, Cambridge.
- HOWGEGO, C., 1995. *Ancient History From Coins*, Routledge, London and New York.
- ICKS, M., 2009. "Empire of the Sun? Civic Responses to the Rise and Fall of Sol Elagabal in the Roman Empire", *Ritual Dynamics and Religious Change in the Roman Empire: Proceedings of the Eighth Workshop of the International Network Impact of Empire (Heidelberg, July 5-7, 2007)*, Ed.: O. Hekster, Sebastian Schmidt-Hofner, Christian Witschel, Brill, Leiden-Boston, ss. 111-120.

- JEFFRIES, K. P., 2006. *The Propaganda of Augustus Caesar: How Peace, Power and Stability was Achieved During the Age of Augustus*, Kaynak: <https://digitalcommons.wou.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1157&context=his> (Çevrimiçi: 20.11.2021).
- JONES, B. W., 2002. *The Emperor Domitian*, Routledge, London and New York.
- LEE, A. D., 2007. *War in Late Antiquity: A Social History*, Blackwell Publishing, Malden.
- LEVICK, B., 2003. *Vespasian*, Routledge, London - New York.
- LEVICK, B., 2005. *Tiberius the Politician*, Routledge, London - New York.
- MANDERS, E., 2012. *Coining Images of Power: Patterns in the Representation of Roman Emperors on Imperial Coinage AD 193-284*, Brill, Leiden-Boston.
- MATTERN, S. P., 1999. *Rome and the Enemy*, University of California Press, London.
- MATTINGLY, H. – SYDENHAM, E., 1930. *Roman Imperial Coinage*, Vol. III, Spink and Son Ltd., London.
- MATTINGLY, H. – SYDENHAM, E., 1936. *Roman Imperial Coinage*, Vol. IV, Part 1, Spink and Son Ltd., London.
- MATTINGLY, H. – SYDENHAM, E., 1938. *Roman Imperial Coinage*, Vol. IV, Part 2, Spink and Son Ltd., London.
- MATTINGLY, H., 1960. *Roman Coins from the Earliest Times to the Fall of the Western Empire*, London.
- McLYNN, F., 2009. *Marcus Aurelius a Life*, Da Capo Press, Cambridge.
- MORRISSON, C., 2002. *Antik Sikkeler Bilimi Nümismatik*, Çev.: Zeynep Çizmeli Öğün, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- PANDEY N. B., 2013. “Caesar's Comet, the Julian Star, and the Invention of Augustus”, *Transactions of the American Philological Association (1974-2014)*, Vol. 143, No. 2, ss. 405-449.
- SCAPINI, M., 2015. “Augustus and Dionysus's Triumph: A Nonexistent Paradox”, *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 55 (1-4), ss. 185-209.
- SCOTT, K., 1929. “Octavian's Propaganda and Antony's De Sua Ebrietate”, *Classical Philology*, Vol. 24, No. 2, ss. 133-141.
- SEAGER, R., 2005. *Tiberius*, Blackwell Publishing, Malden.
- SHOTTER, D. C. A., 1983. “The Principate of Nerva: Some Observations on the Coin Evidence, Historia”, *Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 32, H. 2, ss. 215-226.
- SUTHERLAND, C. H. V., 1940. “The Historical Evidence of Greek and Roman Coins”, *Greece & Rome*, Vol. 9, No. 26, ss. 65-80.

- TAYLOR, P. M., 2003. *Munitions of the Mind: A History of Propaganda from the Ancient World to the Present Day*, Manchester University Press, New York.
- TEKİN, O., 2011. *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- WALLACE-HADRILL, A., 1986. "Image and Authority in the Coinage of Augustus", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 76, ss. 66-87.
- WEST, L. C., 1949. "Imperial Publicity on Coins of the Roman Emperors", *The Classical Journal*, Vol. 45, No. 1, ss. 1926.
- WIEDEMANN, T. E. J., 2008. "Tiberius to Nero", *The Cambridge Ancient History*, Vol. X, Eds.: Alan K. Bowman, Edward Champlin, Andrew Lintott, Cambridge University Press, New York, ss. 198-255.
- ZANKER, P., 1988. *The Power of Images in the Age of Augustus*, Ed.: Alan Shapiro, The University of Michigan Press, Ann Arbor.

Dijital Kaynaklar

<https://www.acsearch.info/>

<https://www.coinarchives.com/a/>